

taa Careyn ajatusta, että yhteisö ja osallistuminen perustuvat yhteisesti jaettuihin uskomuksiin, mutta ei toisaalta ymmärrä tämän vastahankaisuutta sellaista "kulttuuritutkimuksen muotoa kohtaan, joka reflektoi uusmarxilaisia pohdintoja vallasta ja ideologiasta" (s. 199).

Pragmatismien ja marxismin voimakenttä

Tässä on itse asiassa tultu tarkastelujen kontekstin eli pragmatismien ja marxismin välisen voimakentän saumakohtaan. Siinä seisten Hardt tähyilee edessä avautuvia näköaloja. Hän noteeraa mm. feministisen ajattelun sanoen sen merkitsevän sekä radikaalia irtiottoa perinteisestä tiedotustutkimuksesta että tärkeää "vaihtoehtoista näkökulmaa, joka saattaa jättää varjoonsa kulttuuritutkimuksen alkuperäisen panoksen niin marxilaisen kuin ei-marxilaisenkin kulttuuritutkimuksen amerikkalaisiin versioihin" (s. 206).

Kirjansa lopussa Hardt palaa pragmatismien ja marxismin virittämään voimakenttään ja yrittää paikallistaa sen pohjalta kriittisen pohdiskelun polttopisteitä. Hänestä ne kummatkin ovat yhtä mieltä viestinnän perustavasta sosiaalisesta funktiosta mutta korostavat sitä eri tavoin: pragmatismi lähestyy viestintää yksilöiden välisten suhteiden kannalta marxismin lähestyessä sitä kollektiivisen olemassaolon kannalta, "taloudellista ja poliittista herruutta vastustavan kamppailun" näkökulmasta (s. 218). Hardt patistaa osapuolia oppimaan toisiltaan. Erityisesti pragmatismien pohjalta ponnistavien olisi "korkea aika antautua osallistumisen, yhteisön ja viestinnän poliittis-taloudellisen-kulttuuristen ehtojen kriittiseen tutkisteluun" (s. 225).

Hardt haikailee "emansipatorista yhteiskuntateoriaa", joka lähestyisi viestintää ideologian näkökulmasta ja selittäisi viestinnän roolia ja viestintien asemaa kulttuurisia prosesseja tutkimalla. Hänestä erityisesti feminismin sisältyy tällaista teoriaa kohti vievää potkua. Viestinnän teorian ja käytännön tämänsuunta-

nen uudelleenajattelu voisi johtaa ajattelemaan uudelleen myös oppialakohtaisia ja hallinnollisia rajoja ja määrittämään alaa tavalla, "jossa kulttuuri elämäntapana asettuu viitekehyyksi tulkittaessa viestintää yhteiskunnassa" (s. 235-6). Toisaalta on aina se vaara, että "kriittiset" tutkijat mukautuvat "liberaaleiksi toisinajattelijoiksi marxilaisen ajattelun joutuessa jälleen kerran väistymään hallitsevan ideologian varjoon" (s. 236).

Veikko Pietilä

Merkitystä kierrättämässä

FISKE, John. Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimukseen. Suomeksi toimittaneet Veikko Pietilä, Risto Suikkanen ja Timo Uusitupa. Tampere, Vastapaino 1991. 256 s.

Tiedotusopin perusteiden kirjallisuuden puute ehti jo uhkaavasti saada ikuisuusongelman piirteitä. Itsenäistä, ajan tasalla olevaa johdatusia ei ole syntynyt kotimaisin voimin. Lopulta piti turvautua vieraan apuun: nykyään Yhdysvalloissa opettavan ja populaarikulttuurin tutkijana mainetta niittäneen John Fiskein perusoppikirja toimitettiin suomeksi.

Merkkien kieli helpottaa tiedotusoppiin ryhtymistä kertaheitolla ja paljon. Se tarjoaa tiiviin ja käytännönläheisen tavan tutustua siihen, millaista tiedotusoppi nykyään voi olla. Tasapuolinen tai kattava Fiskein esitys ei ole, mutta sen puutteista huolimatta moni aloitteleva opiskelija voi huokaista helpotuksesta.

Kahden kauppa

Fiske jakaa viestinnän tutkimuksen lähestymistavat karkeasti kahtia: prosessikoulukuntaan ja semioottiseen koulukuntaan. Prosessikoulukuntaan — viestintää sisältöjen siirtona tutkivaan suuntaukseen — Fiske tutustuttaa lukijansa lähinnä kohteliaisuusyistä. Todellinen pihvi on semiotiikassa.

Syksyllä Tampereella vieraillessaan Fiske sanoi, ettei enää itse juuri odota koulukuntien lähestymistä tai vuorovaihtusta. Prosessikoulukunta on hänen mielestään kuolemassa, eikä hän enää itse edes odota opiskelijoidensa tutustuvan siihen peruskurssilla. Kirjassa muodollinen kohteliaisuus säilyy: ihannetauksessa koulukunnat voisivat täydentää toisiaan.

Semiotiikka saattaa tietysti olla kiinnostavampaa, haastavampaa ja jopa selitysvoimaisempaa kuin prosessijäsenitys, mutta tuskin kumpikaan riittää toista korvaamaan. Sikäli kuin ajatellaan, että viestinnässä edelleen on kyse myös sisältöjen siirtämisestä, jää Fiskein esitys näkökulmaltaan väistämättä kapeaksi.

Uutta vanhaa teoriaa

Suurin osa *Merkkien kielestä* on kirjoitettu 1980-luvun alussa. Suomeksi toimitetun laitoksen pohjana olevaan vuoden 1990 uudistettuun laitokseen Fiske on kirjoittanut joitakin lisäyksiä, mutta pääosin teksti on entisellään. Tuore kirja on siis paranneltua vanhaa.

Kymmenen vuoden jänne on tuonut toiseen painokseen yhden kokonaisen uuden luvun, joka esittelee strukturalismin perusteita ja sen soveltuvuutta etenkin massakulttuurin tuotteiden analyysiin. Empiiristen menetelmien esittely päättyi ennen käyttötarkoitustutkimukseen, mutta etenee nyt yleisöetnografi-
aan asti.

Kirjan päättävän teoreettisemman osuuden tärkeimmät täydennykset seuraavat ideologiateorian kehitystä. Siinä, missä 1982 painos päättyi pohdiskelui-

hin ideologian määräämästä merkityksestä, tuorempi versio piirtää linjan Marxista Althusserin kautta Gramsciin ja hegemoniasta käytävään kamppailuun.

Kirjasta loistavat poissaolollaan monet sellaiset teoreetikot, joita Fiske on itse toistuvasti soveltanut tuoreemmissa populaarikulttuurin tutkimuksissaan. Foucault'n, Bahtinin tai Bourdieun ajatusten sovellutuksia etsii kirjasta turhaan. Fiske omasta ajattelusta *Merkkien kieli* antaa hiukan yksioikoisen ja pessimistisen kuvan.

Parasta Fiske johdatuksessa on jatkuva liike teorian ja konkreettisten esimerkkien välillä. Fiske ei yritäkään luoda kuvaa viestinnän tutkimuksesta itsenäisenä tai rajattuna oppialana. Sen sijaan hän esittelee valikoituja teorioita, havainnollistaa niitä esimerkein ja näyttää, mitä iloa niiden ajatusvälineistä on viestintää luettaessa.

Suoraviivaisella asenteella on tietysti hintansa. Monen mielestä Fiske varmaankin vetää siellä täällä mutkat turhankin suoriksi loikatessaan teoriasta teksteihin ja niiden merkityksiin. Mutta ennen muuta konkreettisen ja abstraktin välinen liike on virkistävää. Sen puute on varmaan yksi syy monen seminaarin kiltulaan keskusteluilmapiirin takana.

Oppihistorian ongelmat

Fiske kirjan suurimmat ongelmat ovat itse tieteenalan kuvauksessa. Tiedotusopin kehityksessä, erilaisten ajatteluperinteiden historiallisista kytkennöistä tai yhteyksistä jää käteen hatara kuva.

Suurimmat puutteet ovat tietysti itse prosessikoulukunnan esittelyssä. Juoksemalla läpi joitakin sen viestintää kuvaavia malleja Fiske saa lähinnä osoitettua, että niiden jäsennyksellä on rajoituksia. Joku prosessikoulukuntaan samautuva tutkija kauhistunee myös Fiske ti-

vistyksiä: "Se (prosessikoulukunta — RK) ajattelee, että viestintä määrää kaikkea. (...) Lyhyesti sanoen prosessikoulukunta katselee asioita mainostoimittajan silmin." (s. 245)

Mitenkähän tällä tavalla luonnehdittuun prosessikoulukuntaan mahtuu esimerkiksi Yhdysvalloissa vuosikausia tiedotustutkimusta hallinnut ns. mass communication research -perinne, jonka yksi keskeisistä tuloksista oli juuri joukkotiedotuksen vaikutusten rajallisuus? Sitä paitsi ainakin itsestäni tuntuu nykyään siltä, että aika osuvaa olisi myös lähes päinvastainen luonnehdinta: "mainostoimittaja katselee asioita semiotiikan silmin".

Aika kummallinen ensivaikutelma saattaa lukijalle jäädä myös ideologia-teorian kehityksestä. Lähellä on esimerkiksi ajatus, että Gramsci olisi kehittänyt edelleen Althusserin ajatuksia. Joidenkin hiuksia nostaa pystyyn myös Fiske suoraviivainen tapa leimata Marx "väärän tietoisuuden" teoreetikon nimikkeellä.

Merkkien kielen tavoitteena ei tietysti olekaan oppihistoriallinen tarkkuus, mutta peruskurssin oppikirjan soisi välttävän ainakin sellaisia kärjistyksiä, jotka haiskahtavat uusien raja-aitojen rakentelulta. Vallitsevilla ajatusmuodoilla on tunnetusti tapana kehittää edeltäjistään sellaisia kuvauksia, jotka mukavasti pönkittävät oman kehittelyn uskottavuutta.

Fiske oppihistoriallisten syntien vakaavuutta lieventää tuntuvasti se, että kirjan tavoitteet ovat pääosin toisaalla, joukkotiedotuksen lukutaidon kehittämisessä. Fiskelle teoriat ovat välineitä ja hyvä niin. Sitä paitsi jokainen jäsennyys on tavalla tai toisella kärjisty.

Merkitysten kierto

Kirjan suomeksi toimittanut työryhmä on tehnyt luettavaa ja huolellista jälkeä. Fis-

ken tyylin mutkat on vedetty siekailematta suoriksi, mitä kirjoittaja itsekin tuskin panisi pahakseen. Alkuperäistekstin esimerkeistäkin monet on vaivauduttu toimittamaan paremmin Suomeen sopiviksi.

Käännöksen tärkeä anti on myös siinä, että peruskurssin kirja luo paljolti sitä kielenkäyttötapaa, jolla tulevat viestinnän tutkijat keskenään puhuvat. Semiotiikan peruskäsitteiden kääntämiseen kirjassa on johdonmukainen ehdotus: merkeissä yhdistyvät merkityt ja merkitsijät, joiden avulla merkityksellistetään.

Siinä, missä Lasswell aikanaan yritti tavoittaa viestinnän olemusta kysymyssarjallaan "kuka sanoo, mitä, minkä kannan välityksellä, kenelle ja millä vaikutuksella", Fiske määrittelee viestinnän olevan "merkitysten sosiaalista kiertokulkua".

Viestinnän tutkimus on näiden kierrossa olevien merkitysten tutkimista. Tutkimus ei voi paljastaa yksiseititeisiä tosiasioita, mutta esimerkiksi semioottisesti viiritetty etnografia voi antaa lisätietoa "meneillään olevasta prosessista", kiertokulusta, jossa — ja vain siellä — merkitykset ovat Fiske mukaan olemassa.

Omassa ajattelussaan Fiske kertoo viime aikoina yhä enemmän liukuneensa käyttämään kulttuurin käsitettä viestinnän käsitteen sijaan. *Merkkien kielen* alaotsikko voisikin yhtä hyvin olla johdatusta kulttuurin tutkimukseen. Se kuvastaisi hyvin kirjan ajankohtaisuutta ja tarpeellisuutta, mutta alleviivaisi myös joitakin sen rajoitteita.

Risto Kunelius